

I. I. Білоус,

к. е. н., доцент кафедри економічної безпеки та фінансових розслідувань,

Тернопільський національний економічний університет

ORCID ID: 0000-0001-8203-1350

DOI: 10.32702/2306-6806.2019.5.82

СУТНІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ, ОТРИМАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

I. Bilous,

*PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economic Security
and Financial Investigations, Ternopil National Economic University*

ESSENTIAL CHARACTERISTIC OF LEGALIZATION OF INCOME RECEIVED BY CRIMINAL WAY

У статті охарактеризовано поняття та суть легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Зокрема досліджено історію розвитку і формування цього поняття. Висвітлено погляди різних науковців щодо визначення терміну "відмивання" грошей. Розглянуто визначення легалізації (відмивання) доходів у міжнародному праві та в українському законодавстві.

Для більш повного визначення поняття "легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом" досліджено процес "відмивання" (легалізація) грошей, зокрема, основні фінансові інструменти та фінансові операції, які дозволяють приховати справжнє походження, а у деяких випадках, і справжнього власника грошей. Розкрито окремі способи легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом.

Також висвітлено основні негативні фінансово-економічні наслідки легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. На основі проведеного дослідження запропоновано авторське визначення "легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом".

In article it is characterized a concept and an essence of legalization of income gained in the criminal way. In particular, it is investigated the history of development and formation of this concept. Views of different scientists concerning determination of term of money laundering are lit. It is considered definitions of legalization (washing) of income in international law and in the Ukrainian legislation.

For more complete definition of the concept "legalization of income gained in the criminal way" it is investigated process of "washing" (legalization) of money, in particular, the main financial instruments and financial transactions which allows to hide true origin, and in certain cases, and the real owner of money. It is defined that process of "washing" (legalization) of money quite difficult: Income gained in the criminal way is carried out through a financial system for the purpose of concealment of their illegal origin and granting a type of lawfully received to them.

Are characterized historical aspect of the main ways of legalization of income gained in the criminal way. It is discovered separate modern ways of legalization of income gained in the criminal way. It is considered some state mechanisms of fight against legalization of criminal money in the European and other countries.

The problem of legalization of criminal assets at different times in varying degrees, have faced most of the world. However, the laundering of proceeds of crime, one of the clearest examples of how easily criminals oriented gaps in the legislation of different countries.

The international community recognizes that the laundering of proceeds obtained as a result of criminal or other illegal activity, has become a global threat to economic security, and therefore the states required the adoption of agreed measures to combat this socially dangerous activities both nationally and internationally.

It is noted that the problem of legalization of proceeds from crime is very important and actual at the present stage of development of our country, as it is a real and one of the greatest threats to its economic growth. The main negative financial and economic consequences of legalization of proceeds from crime are highlighted. On the basis of the research, the author proposed the definition of "legalization of proceeds from crime".

Ключові слова: злочинні кошти, злочинні доходи, легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом, відмивання грошей, способи легалізації злочинних доходів.

Key words: criminal money, criminal incomes, legalization of proceeds from crime, money laundering, ways to legalize criminal proceeds.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Процес глобалізації світової економіки, розвиток фінансових технологій породжують не лише позитивні зміни, але й низку проблем, у тому числі і проблему легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Ця проблема є значною загрозою фінансово-економічній безпеці та стабільності держави, а також впливає на рівень соціально-економічного розвитку країни. Легалізація злочинних доходів набуває глобального характеру, адже різні схеми "відмивання" грошей мають транснаціональний характер та мають зв'язок з організованою злочинністю (фінансовими аферистами, наркобізнесом, фінансуванням тероризму тощо).

Усі зусилля, які спрямовані на боротьбу з легалізацією доходів, здобутих злочинним шляхом без створення ефективної системи протидії з цим явищем не дають позитивних результатів. Тому протидія легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, вимагає вивчення походження та способів поширення цього суспільно-небезпечного явища, а також належного правового забезпечення, відповідно до міжнародних стандартів. Враховуючи думку багатьох українських науковців та національні стандарти в галузі українського законодавства, терміни "легалізація" та "відмивання" грошових коштів (доходів), варто розуміти як рівнозначні категорії, як синоніми.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питанню легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом та її протидії приділяється увага з боку багатьох вчених, зокрема, таких: А.І. Аркуша, А.М. Бабій, О.М. Бандурка, О.І. Барановський, В.Т. Білоус, С.А. Буткевич, О.М. Ващенко, Н.М. Голованов, О.О. Дудоров, М.В. Корнієнко, В.А. Кротюк, Т.М. Тертиченко та інші. Результати теоретичних досліджень та практичного досвіду, пов'язаних з протидією легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, опубліковані у працях закордонних вчених, як-от: А. Наполеоні, М. Ольсон, С. Сигрейв, Г. Тосунян та інших.

МЕТА СТАТТІ

Метою цієї роботи є дослідження поняття "легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом" та визначення його сутності, а також характеристика фінансових інструментів та окремих способів легалізації злочинних доходів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Приховування справжнього джерела своїх доходів практикувалося вже досить давно. Існує думка проте, що сам процес "відмивання" доходів розпочався ще понад дві тисячі років назад, коли успішні китайські торговці відмивали свої прибутки після того, як відповідно

до рішення тодішньої регіональної влади поза законом опинилося багато форм комерційної торгівлі [1, с. 67]. Також вважається, що ознаки "відмивання" коштів можна простежити і в період середньовіччя, коли Римська Католицька Церква заборонила зовсім позичку грошей під процент або заставу (лихварство), тоді торговці придумали інші способи обходу такої заборони (відсотки приписувалися до капітального боргу, кредитор вважався учасником у прибутку тощо) [2, с. 26].

Проте сам термін легалізація (відмивання) є відносно новим та досить дискусійним. Так, деякі науковці вважають, що це поняття вперше з'явилося на початку 20-х рр. ХХ ст. у США, коли злочинні угруповання вклали кошти, отримані від своєї гангстерської діяльності, в мережу належних їм пралень для легалізації цих доходів. Так, М.В. Корнієнко у своїй праці "Протидія органів внутрішніх справ легалізації коштів, одержаних злочинним шляхом" зазначав, що "з метою надання законного вигляду прибуткам у готівці від нелегального продажу горілки під час "сухого" закону, азартних ігор, рекету гангстери придбали пральні, в яких пральні автомати вмикалися за допомогою дріб'язку і шляхом змішування трудових копійчин і "брудних" грошей маскували справжнє джерело останніх. Термін "відмивання" грошей означає процес перетворення нелегально отриманих грошей на легальні" [3, с. 6].

Інші вчені зазначають, що вперше термін "відмивання грошей" з'явився в 1973 р. у зв'язку з "уотергейтським" скандалом, пов'язаним з іменем президента США Річардом Ніксоном. Саме для майбутньої виборчої кампанії Річарда Ніксона, його партнери почали таємно створювати фінансову базу для її проведення. До них потоками зливалися анонімні пожертвування, що було тоді заборонено законом, а потім через підставні фірми були перераховані в Комітет по переобранню, який був створений в 1973 році, в якості офіційних платежів. Саме технологія перерахування цих анонімних пожертвувань через підставні фірми (фактично легалізація) і отримала назву "відмивання грошей". Подібні технології вже були до цього, проте саме "уотергейтський" скандал став першим широко відомим [4, с. 57].

Також багато науковців схильна вважати, що термін "відмивання грошей" виник і знайшов поширення на початку 80-х рр. минулого століття, коли зарубіжні засоби масової інформації почали приділяти особливу увагу незаконному обігу наркотиків та величезним сумам коштів, які отримуються наркоділками від торгівлі наркотичними речовинами. Використовувався цей термін саме для позначення доходів від наркобізнесу, а точніше для позначення процесу перетворення нелегально отриманих від цього бізнесу грошей у легальні [5]. Існують і інші думки щодо виникнення поняття "відмивання доходів".

Щодо самого визначення терміну "відмивання (легалізація) коштів", то запропоновано багато трактувань. Зокрема на офіційному рівні, як стверджують більшість науковців та спеціалістів, термін "відмивання" грошей був вперше визначено Президентською комісією США по боротьбі з організованою злочинністю в 1984 р. і тлумачилося як процес, за допомогою якого приховується існування, незаконне походження чи незаконне використання доходів, ці доходи маскуються таким чином, аби вони здавалися такими, що мають законне походження [6, с. 20].

Значна кількість науковців вважають, що у міжнародній практиці вперше поняття легалізації (відмивання) доходів від злочинної діяльності було сформульовано у Віденській конвенції ООН "Про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин" від 19 грудня 1988 р. і що даний документ був основою для створення та подальшого розвитку міжнародного законодавства щодо протидії легалізації злочинних доходів [7]. Однак варто відмітити, що в цій конвенції поняття "відмивання грошей" не визначено, у ній чітко окреслюються перелік дій та способів, які за змістом є формами легалізації доходів від наркобізнесу. Віденська конвенція ООН визнала злочином — відмивання грошей, отриманих від незаконного обігу наркотиків. Така конвенція була прийнята на підставі багатьох факторів, зокрема, у зв'язку з значними масштабами і тенденцією зростання незаконного виробництва, попиту і обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, що становлять серйозну загрозу для здоров'я і добробуту людей і справляють негативний вплив на економічні, культурні й політичні основи суспільства; усвідомленням, що незаконний обіг забезпечує великі прибутки і фінансові кошти, що дає змогу транснаціональним злочинним організаціям проникати в урядові механізми, закону торговельну і фінансову діяльність і суспільство на всіх його рівнях, розкладати і підірвати їх тощо.

У 1989 році, у результаті зростання проблеми відмивання грошей, на зустрічі керівників країн Великої Сімки в Парижі було створено Групу з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF). FATF є найвпливовішою міжнародною організацією, що займається боротьбою з відмиванням брудних грошей. Менш ніж через рік після створення, FATF склала звіт, у якому було сформульовано базові Сорок Рекомендацій, які забезпечують широкі засади для заходів, необхідних у боротьбі проти відмивання грошей. В 1996 році ці Рекомендації було переглянуто з метою відображення типів відмивання грошей, які змінюються, а у 2003 році додано 8 (пізніше розширених до 9) Спеціальних Рекомендацій по запобіганню фінансуванню тероризму. Ці Рекомендації є міжнародними стандартами з протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму і розповсюдженню зброї масового знищення, усі країни-члени FATF взяли на себе зобов'язання боротися з відмиванням грошей і будувати свої програми боротьби на основі цих Рекомендацій.

У "Конвенції про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом", затвердженій в Страсбурзі у 1990 році було рекомендовано "розглядати внутрішнім законодавством дії, вчинені навмисно, як злочини, а саме:

— перетворення або передача власності, усвідомлюючи, що така власність є доходом, з метою приховування або маскування незаконного походження власності або з метою сприяння будь-якій особі, замішаній у вчиненні предикатного злочину, уникнути правових наслідків її дії;

— приховування або маскування справжнього характеру, джерела, місцезнаходження, стану, переміщення, прав стосовно власності або володіння нею, усвідомлюючи, що така власність є доходом; і з урахуванням її конституційних принципів і фундаментальних засад її правової системи:

— набуття, володіння або використання власності, усвідомлюючи під час отримання, що така власність була доходом;

— участь у вчиненні, об'єднання або змова з метою вчинення, замах на вчинення, пособництво, підмова, сприяння і поради щодо вчинення будь-якого із злочинів, визначених відповідно до цієї статті" [8, ст. 6].

У Директиві Європейського Парламенту та Ради про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання коштів та фінансування тероризму в розділі 1 стаття 1 зазначено, що "для цілей цієї Директиви відмиванням коштів вважаються вчинені умисно такі дії:

a) обмін або передача власності, якщо відомо, що така власність виникла в результаті кримінальної діяльності чи участі в подібній діяльності з метою приховування або маскування незаконного походження власності чи сприяння будь-якій особі, яка здійснює подібну діяльність і прагне ухилитися від юридичних наслідків своїх дій;

b) приховування або маскування справжньої природи, джерела, місцезнаходження, розміщення, руху, прав щодо власності чи прав на власність, якщо відомо, що така власність виникла в результаті кримінальної діяльності або участі в подібній діяльності;

c) придбання, володіння або використання власності, якщо на момент отримання було відомо, що подібна власність виникла в результаті кримінальної діяльності чи участі в подібній діяльності;

d) участь у будь-яких діях, об'єднання з метою здійснення, спроби здійснення і надання допомоги, співучасті, сприяння і консультування здійснення будь-яких дій, зазначених у попередніх підпунктах.

Відмивання грошей повинно розглядатись як таке, навіть коли діяльність, у результаті якої створювалася власність для відмивання, здійснювалася на території іншої держави-члена або на території третьої країни" [9].

Нині вітчизняними вченими також запропоновано багато визначень поняття "легалізація (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом". Зокрема О.М. Бандурка відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, трактує як приховування істинного джерела отриманих матеріальних цінностей, перетворення незаконної готівки в іншу форму активу, приховування істинного власника незаконно набутих доходів тощо [10, с. 35].

Барановський О.І. в своїй монографії "Відмивання" грошей: сутність та шляхи запобігання" визначає, що відмивання грошей — це поняття, яке використовується для позначення дій, спрямованих на маскування джерела походження коштів і майна, одержаних злочинним шляхом, та переведення їх з кримінального у легальний обіг [11, с. 68].

А.М. Доля трактує легалізацію грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом, як здійснення різних економічно значущих дій з одержаними внаслідок вчинення злочину грошовими коштами та іншим майном [12, с. 93].

Дудоров О.О. та Тертиченко Т.М. під легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, пропонують розуміти вчинення дій з майном, здобутим внаслідок вчинення предикатного злочину, спрямованих на надання йому вигляду майна законного походження задля подальшого використання в господарській чи іншій законній діяльності. Як зазначають науковці, для позначення предмета аналізованого злочину варто використовувати один термін — "майно", який більше притаманний вітчизняному кримінальному законодавству, ніж термін "дохід"; до того ж поняття майна включає в себе поняття "кошти". Під майном розуміється будь-яка економічна вигода, що може складатися з рухомого чи нерухомого майна будь-якого виду [13, с. 38].

Професор В.А. Журавель визначає спосіб легалізації злочинних доходів як систему дій, прийомів, опе-

рацій, що спрямована на підготовку до легалізації та приховання, маскуванню її наслідків, а також безпосереднє введення злочинним доходів у легальний сектор [14, с. 323].

Г.А. Матусовський вважає, що способом вчинення легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом є виведення "брудних" коштів зі сфери обігу тіншового капіталу з наданням видимості їх законного походження [15, с. 99—100].

На думку Н.М. Мироненко, під "відмиванням" коштів слід розуміти інвестування або переказ грошових коштів, зароблених злочинним шляхом, з метою приховування джерела їх надходження" [16, с. 25].

В економічній енциклопедії за редакцією Мочерного С.В. визначення "відмивання грошей" розтлумачується як операції, які проводять власник грошей, аби приховати справжні джерела їх надходження і надати таким операціям законного характеру. При цьому використовуються такі прийоми, як численні переведення грошей через дочірні компанії, у ході яких "губляться" першоджерела платежів, надходження переводяться у готівку. Таким чином часто гроші, одержані в незаконному бізнесі, вкладаються у цілком легітимні й прибуткові проекти [17].

Термін "легалізація" в законодавство України введений Кримінальним кодексом в 2001 р. Частина 1 статті 209 "Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом" Кримінального кодексу України кваліфікує легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом як "вчинення фінансової операції чи правочину з коштами або іншим майном, одержаними внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, а також вчинення дій, спрямованих на приховання чи маскуванню незаконного походження таких коштів або іншого майна чи володіння ними, прав на такі кошти або майно, джерела їх походження, місцезнаходження, переміщення, а так само набуття, володіння або використання коштів чи іншого майна, одержаних внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів" [18].

Згідно зі статтею 209 Кримінального Кодексу України предметом злочину є грошові кошти та інше майно, одержані внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів. Під коштами, згідно зі ст. 2 Закону України "Про банки і банківську діяльність" слід розуміти гроші в національній або іноземній валюті або їх еквівалент.

Відповідно до статті 4 Закону України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення" "до легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, належать будь-які дії, пов'язані із вчиненням фінансової операції чи правочину з активами, одержаними внаслідок вчинення злочину, а також вчиненням дій, спрямованих на приховання чи маскуванню незаконного походження таких активів чи володіння ними, прав на такі активи, джерел їх походження, місцезнаходження, переміщення, зміну їх форми (перетворення), а так само набуттям, володінням або використанням активів, одержаних внаслідок вчинення злочину" [19].

У вузькому розумінні, термін "легалізація (відмивання)" доходів означає процес перетворення нелегально отриманих доходів на легальні. Цей термін почав використовуватись з того часу, коли виникла необхідність у приховуванні справжнього походження грошей або майна при здійсненні фінансових операцій та інших угод.

За своєю суттю, легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом, це виведення в законний обіг грошових коштів, отриманих злочинним шляхом. Процес

"відмивання" (легалізація) грошей доволі складний: доходи, одержані злочинним шляхом, проводяться через фінансову систему з метою приховання їх нелегального походження і додання їм виду законно отриманих. Власне виведення цих доходів здійснюється за допомогою незаконних фінансових інструментів та фінансових операцій, які дозволяють приховати справжнє походження, а у деяких випадках, і справжнього власника грошей. Операції по відмиванню — це, як правило, легальні фінансові операції. Втім, походження коштів, що в них використовуються, є злочинним.

Варто зазначити, що вже в XVIII ст. існували різні фінансові інструменти, за допомогою яких могли легалізувати злочинні доходи. Зокрема таким першим інструментом можна вважати номерні рахунки. Так, у кінці XVIII ст. деякі європейські банки стали відкривати для своїх клієнтів рахунки на умовах збереження таємниці імені їхніх власників. До кінця XIX ст. створення таких номерних рахунків стало звичайною практикою у усьому світі. Вперше, закон про банки, згідно з яким усякий банківський службовець, який розголосив інформацію про будь-який рахунок, притягувався до кримінальної відповідальності, був прийнятий в Швейцарії в 1934 році. Пізніше аналогічні закони прийняли Люксембург, Ліхтенштейн і Австрія, причому в Люксембурзі ім'я вкладника міг знати лише директор банку, а в Австрії господар рахунку міг і зовсім не називати свого імені. Власне це законодавство про дотримання банківської таємниці було визнане основною перешкодою в запобіганні та розслідуванні відповідної незаконної діяльності.

Ще одним фінансовим інструментом для легалізації грошей, отриманих злочинним шляхом стала система "податкових гаваней", тобто зон звільнених від податкового навантаження, яка зародилася ще наприкінці XIX ст. У середині 1880-х років губернатор штату Нью-Джерсі вів закон, що дозволяв власника, чиї підприємства розташовувалися вздовж річки Гудзон, реєструвати свої фірми на території штату. Тобто бізнесмени з Нью-Йорка, де податки були суттєво вищими, ніж у Нью-Джерсі, отримали можливість значно полегшити податковий тягар, а власті Нью-Джерсі могли поповнювати казну штату за рахунок податкових надходжень, які текли з Нью-Йорка. Нью-Джерсі не був офшором у сучасному розумінні цього слова, оскільки цей штат залишався в межах юрисдикції США, а отже, й захвати гроші на його території було нелегко. Тому в ті часи "податкові гавані" використовувалися за прямим призначенням, тобто для ухилення від сплати податків [5].

Ще одним способом легалізації злочинних доходів стали казино. Так, спочатку злочинці, які контролювали їх, просто стежили за тим, щоб частина денного надходження до каси зникала перш, ніж потрапляла до бухгалтерської звітності. Згодом стало вигідним, щоб гроші, які були отримані злочинним шляхом, приписувалися до доходів казино, після чого їхали подалі від Америки, а поверталися вони шляхом цілком легальних трансакцій. З роками схема ставала складнішою, гроші починали переказуватися на рахунки різних підставних фірм, тому відстежити їх переміщення ставало практично неможливо [5].

У 60-ті роки XX ст. доходи від наркобізнесу досягли астрономічної позначки, тому послуги по їх відмиванню користувалися великою популярністю. Як вважають деякі науковці, саме в цей час почали розвиватися та використовуватися справжні офшори — Багами, для відмивання "брудних" грошей торговців наркотиками [20].

Проте деякі лідери, зокрема малорозвинених держав, з 1980-х років використовували прибутки з відмивання грошей задля збагачення своїх країн, а не тільки задля власної вигоди. Наприклад, уряд певних країн дозволяв надавати банківські офшорні послуги у своїй державі, причому не існувало ніяких вимог, щодо регулювання фінансової діяльності.

Варто зауважити, що чимало з технік відмивання, які описує С. Сигрейв (а саме конвертація грошей в активи, що швидко просуваються, переміщення готівкових коштів за межі юрисдикції для інвестування в бізнес, торгівля за завищеними цінами заради експатріації фондів), використовуються і сучасними "відмивачами" грошей [1].

Сьогодні до злочинних доходів відносять кошти, одержані від нелегальної торгівлі зброєю, наркотиками, людьми, контрабандою, викрадення людей, несплати податків, а також отриманих в результаті злочинів у кредитно-банківській сфері, у сфері службової діяльності, хабарництвом, корупцією та інших незаконних джерел.

Законодавство таких європейських країн, як Німеччина, Італія до злочинних доходів відносять доходи, отримані від вчинення злочинів, пов'язаних із наркотиками, фальшуванням грошей, контрабандою, банківськими шахрайськими операціями, банківськими пограбуваннями та крадіжками, шантажем, вимаганням, комп'ютерним шахрайством тощо [21, с. 153]. Ці злочини є предикатними злочинами, тобто це будь-який кримінальний злочин, у результаті якого виникли доходи, що можуть стати предметом злочину, зазначеного в Конвенції про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом [22, с. 1104]. Як бачимо, щоб протидіяти легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, потрібно паралельно довести причетність особи або групи осіб до основного (предикатного) злочину, в результаті якого і були одержані грошові кошти або інше майно.

За даними Департаменту фінансів США, відмивання грошей — це процес отримання незаконно отриманих доходів (тобто "брудних грошей") як законний (тобто "чистий"). Як правило, цей процес включає три етапи: розміщення, розшарування і інтеграція. Спочатку незаконно отримані кошти вводяться у фінансову систему певним чином через кредитно-фінансові установи або установи нефінансового сектору. Потім гроші розшаровуються, щоб створити плутанину, шляхом проведення складних фінансових операцій з метою маскуванню незаконного джерела грошових коштів. Заключний етап процесу легалізації злочинних коштів полягає в інтеграції таких доходів у фінансову систему країни через додаткові операції, в результаті чого злочинні кошти набувають легального виду та інвестуються в офіційну економіку. Проте є випадки, коли деякі етапи можуть бути виключені.

Варто відмітити, що спосіб легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, залежить саме від сфери, до якої мають доступ правопорушники (підприємницька діяльність, обслуговування населення, банківська сфера, ігровий бізнес тощо) [23]. До основних способів, які використовуються для легалізації коштів, одержаних злочинним шляхом відносять: відкриття банківських рахунків, депонування коштів; створення фіктивних суб'єктів підприємництва; залучення представних осіб, укладення реальних або фіктивних угод, залучення посадових осіб банків, органів влади; підробка фінансово-господарських або статутних документів тощо.

Світовий та вітчизняний досвід дає змогу виділити основні способи, які використовують організовані злочинні групи для легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом:

1) способи легалізації готівкових коштів: контрабанда валюти; розміщення брудних коштів дрібними внесками на депозитні рахунки (смарфінг); використання підприємницьких структур, що постійно здійснюють операції готівкою; використання пунктів обміну валюти; придбання цінних паперів на пред'явника; отримання споживчих кредитів із наступним їх достроковим погашенням;

2) способи легалізації безготівкових коштів: закупівля та продаж імпортованих товарів; структурування безготівкових коштів; використання фондових бірж; укладання правочинів для подальшого використання грошових коштів, отриманих злочинним шляхом, у господарській діяльності [23].

Охарактеризуємо декілька способів легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Так, найбільш поширеним і простим у злочинному середовищі способом легалізації злочинних коштів є контрабанда валюти. Кур'єри перевозять гроші, в основному у вигляді американських доларів, в іншу країну, де на цю валюту існує великий попит на "чорному ринку". Іноді кур'єр ховає валізу з готівкою у загальному вантажі або посилає гроші у спеціальному міжнародному пакеті. Тобто це фізичне транспортування контрабандної готівки в іншу країну.

Структурування або смарфінг — спосіб розміщення, який використовується для легалізації злочинних коштів шляхом уникнення документального сліду. Структурування і смарфінг практично один і той самий спосіб, проте є певна відмінність, яка полягає в тому, що метод структурування використовується при "відмиванні" коштів для уникнення "документального сліду" при проведенні величезних трансконтинентальних фінансових операцій, тобто безготівкових коштів. Суть його полягає у штучному роздрібненні такої фінансової угоди на багато маленьких одиничних операцій з невеликими сумами, які не перевищують встановлених фінансових лімітів. Термін "смарфінг" вперше був застосований слідчими органами штату Флоріда (США). Суть цього методу полягає в тому, що готівка, отримана злочинним шляхом, розбивається на незначні грошові суми, які потім проводяться певною кількістю людей (см арфами) на депозитні рахунки в різні банки та їх філіали.

Погорецький М.А. також відрізняє ці способи, зокрема, на його думку, структурування — це внесок, переказ чи зняття грошей невеликими сумами, а смарфінг — це проведення операцій на суми, що не перевищують встановлених фінансових лімітів [24, с. 281].

Ще одним методом легалізації злочинних доходів є контрабанда масових грошових коштів. Це фізичне переміщення контрабанди готівки в іншу юрисдикцію та внесення її у фінансову установу, як-от офшорний банк, з більшою банківською таємницею або менш суворим законодавством щодо легалізації злочинних доходів.

Суть методу грошово-активні підприємства полягає в тому, що підприємства, які задіяні в процесі легалізації злочинних доходів, використовують свої рахунки для зарахування грошових коштів, одержаних злочинним шляхом і отримують значну частину доходу. Ці підприємства часто діють відкрито і при цьому формують грошові доходи від певних законних справ з залученням до них незаконних грошових коштів. Для цього методу використовують переважно підприємства сфери послуг, оскільки мають невеликі змінні витрати та/або не мають великого співвідношення між доходами та змінними витратами, що ускладнює виявлення розбіжностей між ними. Прикладами є стрип-клуби, салони для засмаги, автомийки, бари, ресторани та казино тощо.

Ще одним способом легалізації злочинних коштів є казино. Суть цього методу в тому, що людина купує фішки в казино за гроші, які одержанні незаконно, грає досить короткий проміжок часу, але вже при обміні грошей на фішки злочинець розраховує отримати чек, за яким має право вимагати готівку як виграш від азартних ігор.

Чорні зарплати теж є одним із способів легалізації злочинних доходів. Так, фірма, компанія чи підприємство бере на роботу працівників без офіційних контрактів, тобто незареєстрованих і виплачує їм зарплати в конвертах, грошима, які отримані злочинним шляхом.

Також злочинці, які мають на меті легалізувати доходи, отримані злочинним шляхом купують контрольний пакет у банку, переважно в юрисдикції зі слабким контролем за відмивання грошей і потім можуть перевести гроші через цей банк без перевірки. Такий метод називають банківське захоплення.

Як бачимо, зарубіжна і вітчизняна практика дослідження даної проблеми свідчать, що основними шляхами, через які злочинні доходи проникають в економіку, є фінансові та кредитні установи, а також зовнішньоекономічна діяльність. Головна проблема полягає в тому, що злочинці постійно вигадують нові способи легалізації злочинних доходів. Така проблема становить реальну загрозу не лише стабільності та репутації фінансового сектору України, але й будь-якій державі та світовій фінансовій системі в цілому. Тому надзвичайно важливо приділити серйозну увагу питанню протидії легалізації злочинних доходів, і радикально та жорстко посилити контроль за цим видом злочинної діяльності.

Починаючи з 2002 року, уряди у всьому світі удосконалили закони про відмивання грошей та системи спостереження і моніторингу фінансових операцій. В багатьох економічно розвинутих країнах створено законодавчу базу, яка чітко регламентує заходи з протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, а також відповідні вимоги щодо обмеження банківської та комерційної таємниці. Багато країн також запровадили або посилили прикордонний контроль за кількістю грошових коштів, які можна перевозити, і запровадили центральні системи звітності про фінансові операції, які здійснюються в усіх фінансових установах в електронному вигляді.

Історично в Україні не було розповсюджено відмивання грошей, пов'язаних з фінансуванням тероризму (за винятком окремих випадків за участю нерезидентів). Останні події в Україні актуалізували цю проблему [25].

ВИСНОВКИ

Події глобалізаційного розвитку підтверджують важливість питання забезпечення ефективного фінансового моніторингу в нашій державі, яке є невід'ємною частиною фінансової діяльності, котру здійснюють вітчизняні банки. Створення високоефективної національної системи протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом є однією з найбільш гострих і першочергових проблем. Варто відмітити, що операції з легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом, мають значний негативний вплив і на всі суб'єкти фінансово-економічної діяльності. Головна роль у боротьбі з легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом в організаціях відіграє ефективна система внутрішнього контролю.

Власне, проблема легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом є досить важливою та актуальною на сучасному етапі розвитку нашої країни, адже становить реальну та одну з найбільших загроз її економічному зростанню. Так, до негативних фінансово-економічних наслідків легалізації доходів отриманих злочинним шляхом відноситься: погіршення репутації фінансового сектору; підвищення рівня відтоку капіталів; зменшення інвестицій; погіршення міжнародного іміджу; зростання корупції; розвиток організованої злочинності; недобросовісна конкуренція; значне розшарування населення за рівнем доходів; розвиток тіньового бізнесу; висока частка неофіційних доходів; послаблення суспільного устрою; посилення диспропорції у розподілі податкового тягаря тощо. Для ефективного боротьби з легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом, в сучасних умовах необхідно здійснювати комплексні заходи, направлені на ліквідацію кримінальної економіки. Таким чином, основою протидії легалізації злочинних доходів є досконале законодавство та високий рівень кваліфікації

службовців, що забезпечить необхідні умови для подальшого розвитку країни. А також в обов'язковій розробці міжнародних програм протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом; укладенні багатосторонніх договорів про правову допомогу у боротьбі з легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом; обмеженні використання готівки; посиленні нагляду за офшорним сектором економіки; створенні та публікації списку країн, які не борються з легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом на своїй території; блокуванні банківських активів при виявленні підозрілих операцій тощо.

Таким чином, на основі вище викладеного, можна зазначити, що легалізація доходів, отриманих злочинним шляхом — це складний процес здійснення легальних фінансових операцій, в ході яких приховується незаконне походження цих доходів, а у деяких випадках, і справжнього власника грошей.

Література.

1. Segrave S. *Lords of the Rim: the invisible empire of the overseas Chinese/Sterling Segrave*. — New York: Putnam Publishers, 1995. — 354 p.
2. Коваленко В.В. *Фінансовий моніторинг банків: навч. посіб. / В.В. Коваленко*. — Суми: Видавничо-видавниче підприємство "Мрія-1", 2005. — 120 с.
3. Корнієнко М.В. *Протидія органів внутрішніх справ легалізації коштів одержаних злочинним шляхом*. — К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2002. — 228 с.
4. Болотский Б.С., Волевод А.Г., Воронова Е.В., Калачев Б.Ф. *Борьба с отмыванием доходов от индустрии наркоторговли в странах содружества*. — М.: ООО Издательство "Юрлитинформ", 2001 — 248 с.
5. *Борьба з легальним результатом [Електронний ресурс]*. — Режим доступу: https://zib.com.ua/ua/print/2735-borotba_z_legalnim_rezultatом.html
6. *Енциклопедія банківської справи / За ред. В. Ющенка*. — К.: Атіка, 2001. — 640 с.
7. *Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин. Режим відкритого доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_096*
8. *Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом. Режим відкритого доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_029*
9. *Директива 2005/60/ЄС Європейського Парламенту та Ради про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання коштів та фінансування тероризму. Режим відкритого доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_774*
10. *Бандурка А.М. Украина против "грязных" денег [Текст]: науч.-практ. пособие / А.М. Бандурка, С.В. Симовьян / Национальный университет внутренних дел*. — Х.: Основа, 2003. — 224 с.
11. *Барановський О.І. "Відмивання" грошей: сутність та шляхи запобігання*. — Харків: Форт, 2003. — 472 с.
12. *Доля А.М. Небезпека легалізації (відмивання) грошових коштів та іншого майна, одержаних злочинним шляхом / А. Доля // Право України*. — 2002. — № 2. — С. 89—93.
13. *Дудоров О.О., Тертиченко Т.М. Протидія відмиванню "брудного" майна: європейські стандарти та Кримінальний кодекс України: монографія*. — К.: Ваіте, 2015. — 392 с.
14. *Панов М.І., Шепітько В.І., Коновалова В.О. Настільна книга слідчого: Наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / М.І. Панов, В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова та ін.* — 2-ге вид., перероб. і доп. — К.: Вид. дім "Ін Юре", 2007. — 728 с.
15. *Матусовський Г.А. Особливості формування криміналістичної характеристики легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом / Г.А. Ма-*

тусовський // Питання боротьби зі злочинністю. — Х.: Право, 2004. — Вип. 9. — С. 94—101.

16. Мироненко Н.М. Легалізація (відмивання) коштів — різні підходи до поняття: бюлетень з обміну досвідом роботи / Н.М. Мироненко. — К.: МВС України, 2001. — № 136. — С. 25—28.

17. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1. / Редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://studentbooks.com.ua/content/view/40/39/1/32/#156713>

18. Кримінальний кодекс України. Режим відкритого доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

19. Закон України "Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення". Режим відкритого доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-18#n101>

20. Железняк В.Ю., Остропольська Є.В. Тенденції розвитку інвестиційних відносин України з офшорними зонами // ВІСНИК МНТУ "Серія Економіка" № 2 (5) — 2011. — С. 5—57.

21. Ніколаюк С.І. Проблеми оперативного забезпечення протидії легалізації коштів, здобутих злочинним шляхом / С.І. Ніколаюк, А.Г. Семчук // Науковий вісник. — К.: НАВСУ, 2003. — № 4. — С. 153—161.

22. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. — К.; Ірпінь: ВТФ "Перун", 2005. — 1728 с.

23. Ортинський В.Л. Характеристика легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: криміналістичні аспекти [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/37453/1/79_533-540.pdf

24. Розслідування окремих видів злочинів: навч. посіб. / О.В. Бишовець, М.А. Погорецький, Д.Б. Сергеева та ін.; за ред. М.А. Погорецького та Д.В. Сергеевої. — К.: Алерта, 2015. — 536 с.

25. Баранов Р.О. Сучасні схеми відмивання злочинних коштів у світі та в Україні / Р.О. Баранов // Аспекти публічного управління: наук. журн. — 2015. — № 7—8 (21—22). — С. 62—69.

References:

1. Seagrave, S. (1995), *Lords of the Rim: the invisible empire of the overseas Chinese*/ Sterling Seagrave, Putnam Publishers, New York, USA.

2. Kovalenko, V. V. (2005), *Finansovyyu monitorynh bankiv* [Financial Monitoring of Banks], Mriya-1, Sumy, Ukraine.

3. Kornienko, M. V. (2002), *Protydiya orhaniv vnutrishnikh sprav lehalizatsiyi koshtiv oderzhanykh zlochnymshlyakhom* [Counteraction of the internal affairs bodies of the legalization of proceeds from crime], *Natsional'na akademiya vnutrishnikh sprav Ukrayiny*, Kyiv, Ukraine.

4. Bolotskyu, B. S. Volevod, A. G. Voronova, E. V. and Kalachev, B. F. (2001), *Bor'ba s otmyvaniyem dokhodov ot industrii narkobiznesa v stranakh sodruzhestva* [Combating the laundering of income from the drug industry in the countries of the Commonwealth], *ООО Izdatel'stvo "Yurlitinform"*, Moscow, Russia.

5. Novikov, K. (2007), "Fighting with the legal result", available at: https://zib.com.ua/ua/print/2735-borotba_z_legalnim_rezultatom.html (Accessed 18 Apr 2019).

6. Yushchenko, V. (2001), *Entsyklopediya bankivs'koyi spravy* [Encyclopedia of banking], Atika, Kyiv, Ukraine.

7. UN (1991), "United Nations Convention against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_096 (Accessed 18 Apr 2019).

8. UN (1997), "Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_029 (Accessed 18 Apr 2019).

9. European Union (2005), "Directive 2005/60 / EC of the European Parliament and of the Council on the prevention of the use of the financial system for the purpose of money laundering and terrorist financing", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_774 (Accessed 18 Apr 2019).

10. Bandurka, A. M. and Simovyan, S. V. (2003), *Ukraina protiv "gryaznykh" deneg* [Ukraine against "dirty" money], *Natsional'nyy universitet vnutrennikh del, Osnova*, Kharkov, Ukraine.

11. Baranovsky, O. I. (2003), "Vidmyvannya" hroshey: sutnist' ta shlyakhy zapobihannya ["Money Laundering": the essence and ways to prevent it], Fort, Kharkov, Ukraine.

12. Dolya, L. M. (2002), "The danger of legalization (laundering) of money and other property obtained by criminal means", *The law of Ukraine*, no. 2, pp. 89—93.

13. Dudorov, O. O. and Tertichenko, T. M. (2015), *Protydiya vidmyvannu "brudnoho" mayna: yevropeys'ki standarty ta Kryminal'nyy kodeks Ukrayiny* [Anti-laundering of "dirty" property: European standards and the Criminal Code of Ukraine], Vait, Kyiv, Ukraine.

14. Panov, M. I. Shepit'ko, V. I. and Konovalova, V. O. (2007), *Nastil'na knyha slidchoho: naukovu— praktychne vydannya dlya slidchykh i diznavachiv* [Desk book of the investigator: Scientific and practical publication for investigators and detectives], 2nd ed, In Yure, Kyiv, Ukraine.

15. Matusovsky, G. A. (2004), "Features of the formation of forensic characteristics of legalization (laundering) of proceeds from crime", *Pravo*, vol. 9, pp. 99—100.

16. Mironenko, N. M. (2001), "Legalization (laundering) of funds — different approaches to the concept: a bulletin on the exchange of work experience", *Ministerstvo Vnutrishnikh Sprav Ukrayiny*, no. 136, pp. 25—28.

17. Mochernyy, S. V. ed. (2000), *Ekonomichna entsyklopediya: U tr'okh tomakh* [Economic Encyclopedia: Three volumes], [Online], available at: <http://studentbooks.com.ua/content/view/40/39/1/32/#156713> (Accessed 18 Apr 2019).

18. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), *The Law of Ukraine "The Criminal Code of Ukraine"*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (Accessed 18 Apr 2019).

19. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), *The Law of Ukraine "On Prevention and Counteraction to the Legalization (Laundering) of the Proceeds from Crime, or the Financing of Terrorism and the Financing of the Proliferation of Weapons of Mass Destruction"*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-18#n101> (Accessed 18 Apr 2019).

20. Zheleznyak, V. Yu. and Ostropolskaya, Ye. V. (2011), "Trends in the development of investment relations of Ukraine with offshore zones", *Bulletin of the MNTU "Series Economics"*, no. 2 (5), pp. 5—57.

21. Nikolayuk, S. I. (2003), "Problems of Operative Support to Counteracting the Legalization of Criminal Proceedings", *Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs of Ukraine*, no. 4, pp. 153—161.

22. Buzel, V. T. (2005), *Velykyy tлумачnyy slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy* [Great explanatory dictionary of the modern Ukrainian language], Perun, Kyiv, Ukraine.

23. Ortynsky, V. L. (2016), "Characteristics of legalization (laundering) of proceeds from crime: criminalistics aspects", [Online], available at: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/37453/1/79_533-540.pdf (Accessed 18 Apr 2019).

24. Pogoretsky, M. A. and Sergeeva, D. B. (2015), *Rozsliduvannya okremykh vydiv zlochnyiv* [Investigation of certain types of crimes], Alerta, Kyiv, Ukraine.

25. Baranov, R.O. (2015), "Modern schemes of money laundering in the world and in Ukraine", *Aspects of Public Administration*, no. 7—8 (21—22), pp. 62—69.

Стаття надійшла до редакції 13.05.2019 р.